

KÜLTÜRLER KAVŞAĞI DAĞISTAN'DA AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Reha YILMAZ*

GİRİŞ

Her milletin, hatta küçük bir ailenin bile kendine has kuralları vardır. Bu kurallar dar manada bir kültür oluşumudur. Geniş manada kültür ise, bir milletin dil, terbiye, âdet ve sanat gibi duygularından doğmuş sonra da işlenerek o toplumun hayat tarzı haline gelmiş, hemen her parçası önemli, esaslar bütünüdür. Gelenek ise, toplumun doğusunda oluşan bu kültürün toplumun tüm faaliyetlerinde eksiksiz uygulanmasıdır.¹

Dünya üzerinde bu iki kavramın gerçek anlamını bulduğu ve şekillendiği yerlerden birisi de Dağıstan'dır. Zira gerek kültürel yapısı gerekse uygulanagelen gelenekleri ile Dağıstan, araştırmacılara zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Çünkü bu coğrafya, kültür ve gelenek açısından birbirinden farklı otuzdan fazla milleti bünyesinde barındırmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere bir çok konuda farklı özelliğe sahip bulunan Dağıstan halkları, özellikle kültür ve gelenek konusunda ortak noktalarda buluşabilmişlerdir. Yüzeysel bir bakışla, Dağıstan milletlerinde birçok geleneğin birbiriyle benzeştiği görülebilmektedir. Onları bu ortak noktada birleştirebilen etkenler, yüzyıllardan beri paylaşmak zorunda kaldıkları bölge, bu bölgenin işbirliğine zorlayan coğrafi yapısı, dış güçlere

karşı ortak hareket etme kabiliyetleridir. Bunun yanısıra dini birliklikleri etkili bir diğer olarak görülmektedir.² Bununla birlikte diğer kültürlerin özellikle İran, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın etkisi de gözardı edilemeyecek kadar büyüktür.

Bu etkenler, özellikle toplumun çekirdeğini oluşturan aile ve aile arası ilişkileri etkilemiş, bu husus da alt yapıda bir takım benzerliklerin oluşmasını sağlamıştır. Etkileşimin doğal bir sonucu olarak da halklar arasındaki ortak noktalar çoğalmış ve bugünkü görüntü ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Dağıstan halkları, özellikle aile içi ilişkilerdeki ortak noktalar ve sebepleri üzerinde durulacaktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Dağıstan'da kültür ve gelenekler kırsal ve kentsel nüfusa göre değişiklikler arz etmektedir. Bu çalışmada kırsal kesimin kültür ve gelenekleri incelenecektir.

DAĞISTANA GENEL BİR BAKIŞ

Dağıstan adı, Türkçe "Dağ" ve Farsça "İstan (ülke)" kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Mana itibarıyla "Dağ Ülkesi" anlamını taşımaktadır.³ Ülkenin adına yansıyan bu coğrafi yapı, 8 bin yıl öncesinde ülkenin en önemli özelliğini, halklar ve diller ülkesinin doğuşunu hazırlamıştır.

Gerek halklar gerekse diller ülkesi olarak adlandırılmasının sebebi ise aşağıda da görüleceği gibi bu bölgede bir çok

millet ve bunların birbirinden farklı dilleridir. Bu farklılıklara rağmen, özellikle Sovyet sonrası dönemde, bölgedeki en sakin ülke olması, Dağlı insanı birleştiren ortak değerlerin doğal bir sonucudur. Bu değerler de bölgede yaşayan ak-raba milletlerin tarihi, medeni ve kültürel birliğidir.⁴ Bu birliğin temelinde bazı ortak özelliklerin yer aldığı ve bunların kültür, yaşayış, adet, gelenek ve dil olduğu kabul edilmektedir.⁵

Bu bölgede konuşulan dil ve topluluk sayısı oldukça fazladır. Bunun başlıca sebepleri; Kafkasya ve bilhassa Dağistan'ın göç yolları üzerinde bulunması; büyük göç dalgaları sırasında Kafkasları aşan bazı kavimlerin burada kalması ve bölgede yüzyıllar boyu devam eden Türk, Rus, İran ve Arap mücadelesi gösterilebilir.

DAĞISTAN MİLLETLERİNİN GENEL NÜFUS İÇİNDEKİ DAĞILIMI

Milletin Adı	Oranı
Avarlar	27.2
Darginler	15.6
Kumuklar	12.9
Lezgiler	11.3
Laklar	5.1
Tabasaranlar	4.3
Nogaylar	1.6
Rutullar	0.8
Agullar	0.8
Sahular	0.3
Ruslar	9.2
Azerbaycanlılar	4.2
Çeçenler	3.2
Tatlar	0.5
Yahudiler	0.5

Kaynak: Dagestanskaya Pravda, 29.06.1989⁶

Dağistan milletlerini etkileyen başlıca kültürler, Rus, İran, Arap ve Türk kültürleri olmuştur. Dağistan halklarının kültür ve geleneklerinde bu üç kültürün etkisi açık olarak gözlemlenmektedir.⁷ Ancak Ondokuzuncu yüzyıla başlayan Rus etkisi (özellikle Sovyet Döneminin), yirminci yüzyıl Dağistan halklarının kültürünün oluşumunda büyük rol oynamıştır.⁸ Bunun yanı sıra güncel hayatta feodal dönemdeki kültür ve geleneklerin uygulanmadığı da görülmektedir.⁹ Böylece yerli halk, Aban Devleti'nden feodal döneme kadar oluşmuş, dış etkilerle son şeklini almış bir kültürel yapıyla örülmüştür.¹⁰

AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Dağistanda iki tür aile yapısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; çekirdek aile adı verilen, ana, baba ve çocuklardan oluşan aile yapısı. Diğeri ise, "tuhum" denilen ana, baba ve çocukların yanı sıra akrabaların da dahil olduğu büyük aile yapısıdır.

Büyük ailelerde de küçük ailelerde de ataerkil bir yapı görülmektedir. Erkek ailenin reisi olmakla birlikte kadın kocanın en büyük yardımcısıdır. Öyle ki ev ve idaresi kadından sorulmaktadır. Hatta bazı toplumlarda kocanın evde bulunmadığı zaman büyük oğulla birlikte kadın aileyi yönetmektedir.¹¹ Bununla birlikte kocanın aile fertleri, özellikle de kız çocukları üzerinde tasarruf yetkisi çok geniştir.

Kocaya tanınan bu yetkiyle birlikte sorumluluklarında da bir ağırlık gözlemlenmektedir. Koca, her zaman kadını rahat ettirmeli ve iâşesini hazırlamalıdır. Bu tür sıkıntılar nedeniyle kadın kocasından boşanmak isterse, bu durum

erkek için, toplum içinde aşağılanma sebebi olarak kabul edilmektedir. Kocanın görevi sadece bunlarla bitmemektedir. Ayrıca, çocukların eğitim, yiyecek, barınma, giyecek ihtiyaçlarını karşılamak, geleneklere itaat etmesini sağlamak, çocuklara yetişme çağında Arapça, özellikle Kur'an öğretmek ve İslamiyete dair bilgilerle donatmak da kocanın görevleri arasındadır.¹²

Aile içi işbölümü ise, halklara göre değişiklik arz etmektedir. Mesela Güney Dağıstan halklarından olan Azeri ve Terekemelerde işbölümü kadınlar lehine seyrederken, kadınlar sadece ev ve ev işlerinden sorumluyken¹³ Tabasaran ve Lezgilerde ise kadının tarla işlerine yoğun bir şekilde katıldıkları görülmektedir.¹⁴ Dağlık kesimde Dargin ve Avarlarda ise kadın günlük hayatta erkekten daha çok yer almaktadır.¹⁵

EVLİLİK

Düğün Öncesi

Dağıstan'da üç çeşit evlenme şekli vardır: Birincisi; tarafların anlaşarak evlenmesi yani görüclü usulü. İkincisi; kaçırma yolu ile evlenme. Üçüncüsü ise; beşik kertmesi yöntemidir.

Bunlardan en yaygını ana babanın ve gençlerin rızasına dayanan anlaşma yöntemidir. Kızın verilmesi ya da bir kızın alınmasına aile konseyi denilebilecek bir sosyal kurum tarafından karar verilmektedir. Bu karar verilirken gençlerin evlilik müessesini sürdürüp sürdürmeyecekleri, ailenin geçimini sağlayıp sağlayamayacağı gibi konularda görüşmeler yapılmaktadır.

Beşik kertmesi ise, Türkiye'de de olduğu şekliyle gerçekleştirilmektedir. Ancak aradaki farklılık kızın fazla büyü-

meden gelin olmasıdır.

Kaçırmaya dayanan evlilikler ise toplumun benimsemediği ve sonuçları açısından en olumsuz olan evlenme şeklidir. Ailenin, özellikle kız tarafının namus ve şerefine lekelenmesinden dolayı, aile üyeleri çoğu kez kız ve erkeği öldürmekte, bunun sonucunda da kız ve oğlan tarafı arasında kan davaları ortaya çıkabilmektedir.

Toplum içerisinde en sağlam evlilik olarak "tuhum" yani akrabalarla yapılan evlilik kabul edilmektedir. Çünkü bu tür evlilikle zaten az ve sınırlı olan malvarlığının bölünmemesi ve ailede kalması sağlanmaktadır.

Ailede oğulun evlendirilmesine karar verilmesi durumunda anne ve baba birlikte kız aramaktadır. Gelin olacak kııda aranan özellikler; kız ailesinin sosyal mevki olarak eşitliği, güzelliği, toplum içerisindeki hal ve davranışları gibi hususlardır. Kırsal kesimlerde ise kızın sağlıklı olması, ev işlerini iyi yapması, kızın çevikliği gibi hususlara da dikkat edilmektedir.

Dağıstan halklarında kızın evlenme yaşı 15,18, erkeğinki ise 20-25 arasında değişmektedir. Kızların geç evlenmesi için olağanüstü hallerin (hastalık ya da yas gibi) bulunması gerekmektedir.

Lezgilerde evlilik öncesinde üzerinde durulan önemli bir husus da kız tarafınca düğün öncesi hazırlıklar için belirli bir miktar para istemesidir.¹⁶ Terekemelerde ise aynı para alınmakta ancak alınış sebebi değişmektedir. Terekemeler bu parayı kadının boşanması ya da dul kalması durumlarında yaşantısını devam ettirebilmesi için almaktadırlar.¹⁷

Kızın istenmesi usulüne gelince; er-

kek tarafı "elçilik" denilen ve kızın ailesinden istenmesini sağlayan bir peresedürle kızın babasının evlilik için rızasının alınması gerekmektedir. Eğer kızın babasının rızası alınmışsa nişan ve düğün konusu da en ince ayrıntısına kadar görüşülüp karara bağlanmaktadır.

Bu aşamadan sonra karşılıklı hediyeleşmeden oluşan ve tarafların evlilik kararının topluma ilanı manasını taşıyan nişan töreni gerçekleştirilmektedir.¹⁸ Bu aşamadan sonra "güvey" artık kız tarafının bir ferdi gibi görülmektedir. Bu açıdan ailenin işlerine yardımcı bulunması, kızın babasının sözlerini kendi babasının sözleri gibi dinlemesi gerekmektedir. Kız için aynı şeyleri söylemek ise oldukça zordur. Zira, kız oğlan ve ailesiyle oldukça az dialoğa girmektedir. Düğüne kadar da bu devam etmektedir.

Düğün ve Sonrası

Düğün, Dağlı ailesi için hayatının dönüm noktasını oluşturan en önemli günlerden biridir.¹⁹ Bu nedenle düğün kutlamalarına büyük önem verilmektedir.

Genellikle sonbaharda tarım işleri bittikten sonra yapılan düğünlerin²⁰ süresi halklara göre 3 ile 7 gün arasında değişmekle birlikte (Lezgilerde 7 gün, Tabasaranlarda, Azeriler, Terekemeler de ise 3) bugün düğünler özellikle parasal sebeplerden dolayı bir güne inmiştir. Ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka husus da oğlan tarafıyla kız tarafının birbirinden bağımsız ayrı birer düğün yapmasıdır. Düğünlerin şekli ise şehir ve kırsal kesime göre değişiklik göstermektedir. Kırsal kesimdeki düğünlerde genellikle folklorik özellikler ön plana çıkmasına karşın şehir düğünleri daha

çok batı tarzı balolar şeklindedir. Bu ayrılmaya karşın misafirlere sunulan zengin menü ve kadın erkek birlikte kutlamalar benzerlik arz etmektedir.²¹

Bazı halkların düğün merasimleri ise kendilerine has özelliklere sahiptir. Mesela Terekemelerde, gelinin hazırlanmasından, yeni evine teslimine kadar, kızın arkadaşları ve yakın akrabalarının katıldığı ve özel türktülerden oluşan bir merasim yapılmaktadır.²² Lezgilerde ise düğünlerde mutlaka ulusal dansların yapılması gerekmektedir. Tabasaranlarda da özel düğün yemekleri pişirilerek ve Lezginkanın Tabasaran versiyonu oynanmakta ayrıca kızın, oğlan evine tesliminde gelinin ayağının bereketli olması, dilinin tatlı olması için bir takım özel törenler düzenlenmektedir.

Güney Dağıstan haklarında evlenme merasimlerinde ortak olan bir husus "yol kesme" hadisesidir. Gelin kız evinden alınarak oğlan evine getirilirken akrabalar ya da tanıdık gençlerce gelin alayının yolu kesilmekte ve beğenilen bir hediye alınmadıkça geçit verilmemektedir.

Düğün sonrasında ise gelinin çeyizi akrabalara gösterilir. Düğünden sonraki gün gelin, oğlanın ana babasına getirdiği hediyeleri sunarak aileye katılır. Şehir yerlerde ise gelin ve damat bir hafta rahatsız edilmez. Genellikle düğünden 3 gün sonra oğlanın ana babasından başlayarak gelin ve damat yakın akrabaları ziyaret ederler. Onların adına ziyafet verilerek hediyeler sunulur. Düğünden bir iki ay, bazı halklarda ise 6 ay sonra kızın annesi hediyelerle evli çiftleri ziyaret eder.²³ Evli çiftler ancak bu ziyaretten sonra kızın ailesini ziyaret edebilirler.

DOĞUM VE AD KOYMA

Dağıstan haklarında özellikle erkek çocuğun doğması önemli bir olaydır. Çocuğun doğumuyla ilgili adet, tören ve ayinlere büyük önem verilir. Çünkü halkın inanışlarına göre bu adetlere uygun davranılması anne ve çocuğun korunması, onların mutlu ve sağlıklı olmasını sağlamaktadır.

Erkek çocuğun doğumu, özellikle ilk çocuğa, coşkulu törenlerle kutlanmaktadır. Müjdeyi getirene büyük hediyeler verilmektedir. Doğumu takip eden bir iki gün içinde özel bir tören düzenlenmekte ve bu törene çevredeki yerleşim birimlerinden de misafirler davet edilmektedir.

Yeni doğan çocuğun nazara uğramasından korkulmakta ve bunun engellenmesi için bir takım tedbirlere başvurulmaktadır. Mesela; Tabasaranlarda çocuğun nazardan korunması için kırk gün yabancılara gösterilmediği gibi dikkati çekecek nitelikteki eşyalar da çocuğun elbiselerine dikilir.²⁴ Buna benzer olarak, Terekemelerde de çocuğun odasına altın süsler konularak, çocuğun korunması amaçlanmaktadır.²⁵

ÖLÜM VE DEFİN İŞLEMİ

Defin işlemleri başka müslüman toplumlardan farklılık arzetmemektedir. Eğer ölüm ani değilse hasta olanın evine onunla helalleşmek isteyenler toplanmakta ve o kişi ölüncüye kadar akrabalarından birisi tarafından Kur'an okunmaktadır.

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra bölge halkının İslamiyet öncesi adetlerinden olan yüksek sesli ve matem dolu sözlerden oluşan bir ağıt merasimi başlanmaktadır. Bu merasim daha çok kadın-

lardan oluşan bir toplulukça gerçekleştirilir.

Ölünün yıkanmasından sonra akrabalık derecesine göre ölünün etrafına oturulmaktadır. Kadınlar evde ağıt yakmaya devam ederken erkekler dışarıya çıkarak ölen kişinin defin işlemlerini beklerler. Eğer ölüm hadisesi öğleden sonra gerçekleşmiş ya da bir yakını bekleniyorsa ölen kişinin yanına yakınlarından ve molla kişilerden iki kişi bırakılmaktadır.

Ölünün mezara götürülmesi anında cesedeni yanına küçük bir torbaya toprak konulmaktadır. Tabuta konan cesedin baş tarafı, ölen kişi erkekse koyun postundan yapılan bir örtüyle kadınsa baş örtüsüyle (bölgeye has bir şal) örtülür. Bu şalın, genç bir kadın ölmüşse açık renk, ihtiyar bir kadın ölmüşse koyu renk olmasına özen gösterilmektedir.²⁶

Defin işleminin yapıldığı gün, ölünün akrabaları sadaka olarak kavurma, helva ya da lavaş ekmeğinden birisini yada bir kaçını gelen cemaate dağıtırlar.²⁷

Defin işleminde dikkat edilen hususlar ise; mezara ölüyü olabildiğince hızlı götürüp gömmek, ölüye olan hakların helal ettirilmesi, kadın ve çocukların defin merasiminden olabildiğince uzak tutulması, mollalar önderliğinde bol bol Kur'an okuyup dualarla onun uğurlanmasıdır. Defin işleminde dikkat çekici bir gelenek de ölünün evinden mezarlığa güğüm içinde su götürülmesidir. Bu güğüme beyaz bir tülbent bağlanmakta ve mezar tamamlandıktan sonra, güğümdeki su mezarın üstüne dökülerek tülbent de mollaya verilmektedir.

Defin işleminden sonra Türkiye'deki mevlit törenlerini andıran 40 ve 52. günlerde yapılan anma törenleri düzenlenir.

Bu günlerde Kur'an okunarak, ölü-
nün yeni hayatında huzura kavuşabil-
mesi için dualar yapılır.²⁸

Ölüm hadisesini müteakiben, ölen kişinin akrabaları yas tutarlar. Bu yasin süresi akrabalık derecesine göre değişmektedir. En yakın akrabalar için yas süresi bir yıl olurken diğer akrabalar için bu süre 40 günle sınırlı olmaktadır. Bu sürenin uzun ya da kısa olmasının belirlenmesi için ölen kişinin yaşına, cinsiyetine, aile durumuna, toplumdaki sosyal seviyesine dikkat edilmektedir. Yas tutan kadınlar koyu renk elbiseler giyerek başlarını koyu renk eşarp-
larla iken erkekler ise bu süre içinde sakallarını kesmemektedirler. Erkeklerle kadınlar da bu süre içinde eğlencele-
re, düğünlere katılmak toplum tarafından yasaklanmıştır.²⁹

Tabasaranlarda yas tutan kadına ölümün üzerinden 40 gün geçtikten sonra yas elbiselerini çıkarıp evlenme izni verilebilmektedir. Kadın bunu kabul etmezse bir yıl siyahlar giymeli ve evlenmemelidir.³⁰

SONUÇ

Dünya üzerinde kültür ve gelenek kavramlarının gerçek anlamını bulduğu ve şekillendiği yerlerden birisi de Dağıstan'dır. Zira gerek kültürel yapısı gerekse uygulan gelenekleri ile Dağıstan, araştırmacılara zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Çünkü bu coğrafya, kültür ve gelenek açısından birbirinden farklı otuzdan fazla milleti bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Da-

ğıstan halkları, özellikle kültür ve gelenek konusunda ortak noktalarda birleşebilmiştir. Yüzeysel bir bakışla, Dağıstan haklarında birçok geleneğin benzeştiği görülebilmektedir. Onları bu ortak noktada birleştirebilen etkenler; yüzyıllardan beri paylaşmak zorunda kaldıkları bölge, bu bölgenin insanların işbirliğine zorlayan coğrafi yapısı, ortak düşmanları karşısındaki kader birliği ve dini inanışlarıdır.

Bu etkenlerin doğal bir sonucu olarak Dağıstan halklarının aile içi kültürel yapı ve gelenekleri de bir çok sahada benzerlik arz etmektedir.

NOTLAR

- * Uluslar Arası Doğu Üniversitesi Araştırma Görevlisi.
- 1 Kazbek Sultanov, "Severmy Kafkaz: Kultura i Duhovniye Tsenosti" (Kuzey Kafkasya: Kültür ve Manevi Değerler), *Novoye Delo* 11 Nisan 1997, s.7
- 2 Bu konuda geniş bilgi için bakınız. Bruno de Cardier "İslamiyetin Kuzey Kafkasya'daki Etnik Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi: Çeçenistan ve Dağıstanın Durumu", *Avrasya Etütleri*, İlkbahar 1996, s. 27-43; Helene Carrere D'ancausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, İstanbul: Ağaç Yayınları 1992, s. 39-55
- 3 "Dagestan, my heart's in the highlans", *The Offical puplication of the Caspian Region for the Exhibitions*, Moskova: MIOGE 1995, s. 128
- 4 R. Magamed Magamedov, *Obıçai i Traditsü Narodov Dagestana* (Dağıstan Milli Genelek ve Adetleri), Mohaçkale 1992, s. 4
- 5 Kazbek Sultanov, "Severmy Kafkaz: Kultura i Duhovniye Tsennosti" (kuzey Kafkasya: Kültür ve Manevi Değerler), *Novoye Delo* 11 Nisan 1997, s. 7

- 6 M.R.A. İbrahimov, "Dağıstan Halkları XX. Yüzyılında Etnogdemografik Problemler", *Yeni Forum*, Mart 1996, s. 42, 1989 sayımından nüfus konusunda açıklanmış resmi bir rakama rastlanamamıştır. Ancak Dağıstan Özerk Cumhuriyetinin nüfusunun 1997 yılı için 3.000.000'dan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahminlerde Avarların 800.000 yakın nüfusuyla birinci sırada yer aldığı kabul edilmektedir.
- 7 Magamedov, *İstoriya*, 32, 75, 81, 91
- 8 Aynı, 103-140; V. G. Gacıyev-M.Ş. Şigabudinov, *İstoriya Dagestana*, Mahaçkala: Daguçpedgiz 1993, s. 140
- 9 Bu konuda geniş bilgi için bakınız. M.M. Mammedov-M. G Gacıyev, *Drevniye Kulturi Cevera-Vostoçnova Kafkaza* (Kuzey Kafkasanın Eski Kültürü), Mahaçkala 1985, s. 3-21.
- 10 V.G. Gacıyev, *Vaprosi İstoriya Dagestana* (dağıstan Tarihinin Sorunları), Mahaçkala 1974, s. 95-105.
- 11 Gacıyeva, *Terekemetsi*, 5
- 12 Magamedov, 70-71
- 13 Gacıyeva, *Terekemetsi*, 7
- 14 Gasanova, *Oçerki*, 20 vd.; murathanoviç, *Kultura*, 35
- 15 Güney Dağıstan'da Lezgilerin yaşadığı bölgelerde tarla işleriyle, Dargin ve Avarların ve Lakların yaşadığı bölgelerde ise küçükbaş hayvan sürüleriyle uğraşan bir çok kadın görebilirsiniz. Şehirlerde ise kadınların çöpçülükten tutun da magazin dedikleri mağazalardaki işlerin yapılmasına inşaat işlerinin yürütülmesine kadar kadınları günlük hayata aktif olarak katıldıkları görülmektedir.
- 16 Murathanoviç, *Kultura*, 46
- 17 Gacıyeva, *Terekemetsi*, 12
- 18 Sovremennaya, 70; V.M. Alimova, *Tabasarantsı XIX. Naçalo XX. Veka*, Mohaçhale; Dagestanskoye kinijnaya İzdatelstva, 1994, s. 62
- 19 Bu önemli günlerin diğerleri; doğum, askere gitme ve ölüm günleridir.
- 20 Magamedov, 92-93
- 21 Bu düğünlerde gelen davetliler açık bir zarfın içerisine sosyal mevkisine uygun para ya da mücevher koymakta, düğün salonunun girişine konulan bir masada oturan üç kişilik heyet bu hediyeleri isme göre kaydetmektedir. Bu liste daha sonraki düğünlerde götürülecek hediyein parasal değerini ifade etmektedir.
- 22 Gacıyeva, *terekemetsi*, 12
- 23 Tabasaranlarda bu ziyarete "tazahal kutlaması" (taze durum kutlaması) denilmektedir. Alimova,
- 24 Alimova, *Tabasarantsı*, 75
- 25 Gacıyeva, 9
- 26 Derbent şehri ahalisinde defin işlemlerinde erkeklerin son derece ağır başlı hareket etmesine karşın kadınlar tam tersine bağıra çağıra yas tutuyorlar. Erkekler bahçe ya da o evin kapsının açıldığı yol kıyısında başsağına geliyor ve burada defin işlemine kadar bekliyorlar. Defin işlemi tamamlanmadıkça özellikle tanıdıklar kendi işlerine gitmiyorlar.
- 27 Tabasaranlarda bu adete "şiş vermek" denilmektedir. Alimova, 113
- 28 Tabasaran Reyonunda katıldığımız bir anma toplantısında Osmanlıca metinden Mevlid okunduğuna şahit olduk. aynı tür anma törenleri Kumuk, Dargin, Avar, Nogay ve Terekemelerde de yapılıyor.
- 29 Alimova, 130; Terekemelerde yakın akrabaların yas süresi 1-5 yıl, uzak akrabaların süresi ise 40 gündür. Yas tutan kadınlar ölenin eşi, kız kardeşi gibi yakın akrabaları ise iki yıl siyah elbise giyilmekte, iki yıl sonra gri elbiseler giyebilmektedir. Gacıyeva, 13; Murathanoviç. 64
- 30 Alimova, 131